

УДК: 37.091.33:91

ИЗЛЕТ, ЕКСКУРЗИЈА И ТЕРЕНСКА НАСТАВА ПО ГЕОГРАФИЈА

Никола В. ДИМИТРОВ

Факултет за туризам и бизнис логистика, Универзитет „Гоце Делчев“-Штип; ул. „Крсте Мисирков“ бб пош.фах. 201 Штип
e-mail: nikola.dimitrov@ugd.edu.mk

ИЗВОД

Во стручниот труд се опфатени повеќе сегменти на методско–дидактичкиот пристап важен за планирање и реализација на трите форми на настава по географија надвор од училиницата и училиштето/факултетот. Односно, во рамките на дозволения простор, се третираат општите и посебните карактеристики на излетот, екскурзијата и теренската настава по географија.

Клучни зборови: Географија, излети, екскурзии, теренска настава

ABSTRACT

In the professional work enclose more segments of methodical–didactical access, important for planning and realization the three forms of instruction to geography, out of the classroom, and school / faculty. In other words in the case to permissive space on treat the universals and the particulars characteristics to picnic, excursion and fieldwork to geography.

Keys works: Geography, picnic, excursion, fieldwork

Вовед

За практикување на апликативноста на наставата по географија задолжителна е реализација на одделни наставни содржини надвор од училиницата и училиштето. Пожелно е секој наставник по географија еднаш или повеќе пати во текот на учебната/студиската година да реализира настава во природа или на терен. Како, најзастапени форми на настава по географија надвор од училиница се: излетите, екскурзиите и теренската настава.

Наведените три форми на настава надвор од училиница се поделени и според нивото на сложеност на подготовка и реализација. Така,

најниско ниво на сложеност во подготовката и реализацијата има излетот, потоа на средно ниво припаѓа екскурзијата, и на највисоко ниво на сложеност во подготовката и реализацијата е теренската настава.

1. Излет

Доколку сакаме излетот да го дефинираме во едноставен поим, тогаш тој би претставувал: *„Наставно организирано и обликувано излегување на наставникот со учениците од училиштето во природа, објект или населба“*.

Целна група се субјектите кои го реализираат излетот: наставникот и учениците (од одделенска или предметна настава), но може, како „гости“, да се повикаат и други лица, училишниот педагог, психолог, социолог, директор, родител и сл.).

Наставни цели кои најчесто би се постигнале за време на излетот:

- Директно/непосредно запознавање на учениците со објекти од локалната средина
- Согледување на влијанието на човекот врз природата и објектите
- Развивање на просторната логика
- Развивање на способности за набљудување, запазување и воочување на географските природни и општествени предмети, облици, појави и процеси
- Развивање на способност за запознавање и препознавање на објекти во локалната средина
- Јакнење на социјализација, солидарност, патриотизам и сл.

Место на реализација, Најчесто излетот се реализира во природа (посета и набљудување на различни природни географски објекти – извор, река, езеро, рид, шума...), обиколка на населбата или само нејзин дел (препознавање на разни општествени објекти – пошта, амбуланта...), потоа реализација во парк (градски парк, парк шума, помала зелена површина и сл.), посета на разни други објекти (фабрика, зоолошка градина, супер маркет, трговски центар и сл.).

Карактерот на излетот зависи од наставните или едукативните цели кои наставникот во подготовката ги поставува, но и од возраста на учениците. Според тоа, карактерот на излетот може да биде: рекреативен, едукативен и комбиниран (рекреативно – едукативен или едукативно – рекреативен).

Подготовките од страна на наставникот зависат од темата која ќе биде предмет за време на реализација на излетот. Наставникот, најпрво треба теоретски дидактичко - методски да ја обработи темата ко-

ја ќе биде опсервирана. Исто така, задолжително е, наставникот претходно и непосредно да се запознае со теренот, објектите и маршрутата на движење и посета. Во зависност од наставната тема и возраста на учениците, наставникот определува, дали и како ќе се работи на лице место, потоа дали и кои соодветни наставни техники и инструменти ќе се користат за време на излетот. Препорачливо е реализацијата на излетот наставникот да ја овековечи со неколку фотографии кои би биле презентирани на училишното пано или во училишниот весник.

2. Екскурзија

Поим. Од многуте дефиниции за екскурзиите, сублимирано би ја истакнале следната субјективна формулација, дека: *„Екскурзиите претставуваат организирана форма на наставна работа надвор од училиштето /факултетот/ со цел учениците /студентите/ водени од страна на наставникот/ците /професорот/ите/ непосредно да воспостават контакт со природата, местата, објектите, предметите и појавите“.*

Цели и задачи. Во функција за успешност на екскурзијата претходно наставникот треба да ги издвои целите и задачите кои треба да се реализираат за време на наставата надвор од училиштето и училиштето. Меѓутоа, не ретко се случува и реализација на непланирани цели, за кои пак, наставникот по реализацијата на екскурзијата ќе мора да им посвети повеќе внимание и да се потруди да даде одговор зошто не успеал да ги предвиди.

Наставникот од мнозинството воспитно - образовни цели и задачи треба да ги дефинира само оние преку кои ќе се реализираат планираните активности за време на екскурзијата. Станува збор за различни воспитни и образовни цели кои бараат примена и на различни наставни методи, средства, активности и техники.

Целна група се субјектите кои ја реализираат екскурзијата: наставникот/ците или професорот/ите и учениците (од основно и средно училиште) /студентите (високо образование), но може, како „гости“, да се повикаат и други лица, училишниот педагог, психолог, социолог, директор, родител, но и стручни и соодветни лица за проблемот што ќе се набљудува и запознава – туристички водич, кустос, научник, инженер итн.

Карактерот на екскурзијата може да зависи од целната група. Имено, за учениците од основно и средно образование, карактерот на екскурзијата може да биде: културно - забавен, рекреативен, едукативен или наставен. Додека пак, за студентите карактерот на екскурзијата најчесто би биле од наставно – научен, а помалку од истражувачки и научен карактер.

Поделбата на екскурзиите зависи од компонентите (цели, задачи, тематика и сл.) што сме ги поставиле за реализација на истата. Според тоа, екскурзиите можеме да ги поделиме според карактерот на целите и задачите (наставно - рекреативни, туристичко – рекреативни); според содржината – темата (тематски, комбинирани и комплексни); потоа според местото каде се реализираат (локални, регионални, национални и во странство); според времето на траење (неколку часовни, полудневни, еднедневни, дводневни и повеќедневни); според опфатот на ученици/студенти/(една паралелка, две или повеќе паралелки/класови – години/, сите ученици на генерација/студенти на генерација, сите ученици на училиштето/студенти на факултетот); според времето на реализација (во почетокот на учебната/академската година, во првото тромесечие, на полугодие - за време на зимскиот одмор, во пролет, лето и сл.), како и поделба според начинот на планирање (екскурзија планирана од страна на предметен наставник, од страна на стручен актив, или од страна на наставнички совет).

Во секој случај, планирањето на екскурзиите треба да биде составен дел во годишните наставни планови и програми, и во Годишната програма на училиштето/факултетот/.

За реализација на екскурзијата потребно е детално **програмирање**, кое во себе вклучува:

- организациско - технички подготовки (директно запознавање на наставникот со теренот и објектите предмет на екскурзијата);
- утврдување место, термини за поаѓање, посети, должина на престој, враќање и сл.;
- запознавање на учениците (во зависност од темата на екскурзијата и доколку тоа е неопходно) со себе да понесат наставни и технички инструменти, топла облека, храна и сл.;
- подготовки во врска со посета на објектите;
- дефинирање на трошоците за превоз, ноќевање, исхрана, влезници за посета на музеи и други објекти;
- договор за сопствен ангажман или ангажман на туристичка агенција, наставник/ци, туристички водич/и туристички придружник. лекар, училиштен педагог, психолог и сл.

Во делот на **стручно обликување** на екскурзијата би ги споменале следните фази: подготовка, реализација, средување на податоци и презентација.

- **Фазата на подготовка** подразбира наставни и технички подготовки за наставникот, но и за учениците, кои за разлика од теренската настава, се по едноставни. Подготовката за наставникот вклучува проучување на теренот и материјата, потоа изработка на раз-

ни инструменти – скици, шеми, прашалници, неми карти и слично (се разбира доколку дозволува тематиката и должината на екскурзијата). Додека пак, подготовката на учениците подразбира нивна поделба во групи, објаснување и давање на задолженија.

- **Фазата на реализација** подразбира непосредно реализирање на екскурзијата. Во оваа фаза редоследно се остваруваат предвидените активности, како што се објаснувања (од страна на наставникот, туристичкиот водич, кустосот, други стручни лица, но и од страна на ученици/студенти, асистенти, техничари, инженери и сл., потоа пополнување на разни наставни инструменти (скици, шеми, неми карти, прашалници и сл.), прибирање на примероци, проспекти итн.

- **Фазата средување на податоците** вклучува прибирање на сите инструменти кои ги користеле учениците/студентите за време на екскурзијата, потоа прибирање на фотографии и сл., обработка податоците и подготовка на извештај од екскурзијата.

- **Фазата презентација** е последна и преку неа се запознава училиштето/факултетот со резултатите од екскурзијата. Најчесто тоа се прави преку училишното/студентското пано, реализација на јавна изложба, презентирање во училишниот/студентскиот весник, или преку друг начин на презентација (телевизија, радио, документарен филм, ДВД и сл.).

3. Теренска настава

Теренската настава претставува највисоката организирана форма на настава надвор од училиницата и училиштето/факултетот. И според тоа, за успешност на истата потребна е поопстојна подготовка од страна на наставникот, но и од страна на учениците/студентите, со цел реализација на претходно поставени сложени наставни цели.

Поим за теренска настава. *„Секоја стручна и наменски добро организирана и реализирана форма на наставно истражувачка работа надвор од училиницата и училиштето /факултетот/ од страна на наставникот и учениците /студентите/ со цел непосредно, објективно и практично да ги проверат знаењата и воспостават контакт со природата, местата, објектите, предметите и појавите“.*

Предмет за теренска настава е геопросторот во кој спаѓаат природната и животната средина, населбите, стопанските објекти и слично. Всушност, станува збор за набљудување, запознавање, изучување или истражување на целиот простор - терен што е предмет на наставата.

Теренската настава по географија или поконкретно **теренската географија** не претставува ништо друго освен:

- набљудувачко - истражувачка работа

- интензивен поглед како да се чита околината
- спознавање на природата, околината и себе си
- практично – реален предмет кој може да биде искусен од прва рака

Бидејќи организирањето и реализацијата на теренската настава претставува најкомплексна форма на настава надвор од училишната и училиштето/факултетот, во методско–дидактички поглед претставува мозаик од најразновидни наставни **цели, задачи, вештини и способности** кои би се реализирале за време на теренската настава.

Комплексот на најразновидни цели, задачи, вештини и способности со кои би се придобиле учениците/студентите и кои најчесто би се реализирале за време на теренската настава се:

- поврзување на теоријата со праксата;
- развивање на просторната логика;
- непосредно практикување на причинско–последичната географска логика;
- практикување на вредности од сферата на хуманата географија;
- развивање способност за набљудување, запазување и воочување на географските предмети, облици, појави и процеси;
- создавање можности за продлабочување, проширување, збогатување и проверување на теоретското знаење;
- развивање способности и вештини за ориентација во просторот;
- идентификување на предностите, проблемите и критичко размислување за улогата на човекот во животната и природната средина;
- можност за запознавање на локалната, регионалната средина и националниот простор;
- развивање способности за креирање и водење интервју, анкета, разговор, изработка на прашалници и сл.;
- развивање на патриотизам, социјализација, солидарност, другарство, хуманост и сл.;
- јакнење на работа во групи, парови и индивидуално;
- јакнење на упорноста, истрајноста и одговорноста;
- развивање смисла за убаво, љубов кон природата, природните убавини, природните и културно – историските споменици;
- подигнување на географско – еколошката култура кај учениците/студентите;

- развивање вештини за користење на компас и разни други инструменти (кривиномер, ГПС – инструменти, термометар, барометар, анероид, ветроказ, двоглед, телескоп, итн.);
- развивање способности за изработка и користење на кроки, планови, топографски и други географско – тематски карти (сообраќајни – патни, туристички, стопански, геолошки и сл.);
- развивање способност за геопластично и уметничко претставување на просторот (изработка на цртежи, скици, кроки, блок-дијаграми, пресеци, профили, шеми, графикони, фотографирање, снимање со камера и сл., кои можат да послужат при изработка на макети и модели на природни облици, населби и друго).

Комплицираните цели и задачи би ги групирале како: информативни (сознаени, когнитивни, материјални) и функционални (оперативни, формативни и психомоторни), но и цели и задачи својствени за подрачјето на активности групирани според Блумовата таксономија (когнитивни, афективни и психомоторни).

Табела 1. Блумова таксономија

ЗАСТАПЕНОСТ НА БЛУМОВАТА ТАКСОНОМИЈА		
ПОДРАЧЈЕ НА АКТИВНОСТИ		
КОГНИТИВНО	АФЕКТИВНО	ПСИХОМОТОРНО
Знаење	Перцепција	Перцепција
Разбирање	Реагирање (одсив)	Основни - фундаментални движења
Примена	Усвојување на вредносна ориентација	Манипулација
Анализа	Организација на вредносните ориентации	Прецизност
		Артикулација
Синтеза	Интернализација - усвојување на вредностите	Адаптација
Оценка		Креативност

Целна група се субјектите кои се реализатори на теренската настава, односно наставникот/ците или професорот/ите и учениците (од основно и средно образование) /студентите (високо образование), но може, како „гости“, да се повикаат и други лица (соодветни за проблемот што ќе се набљудува и запознава - инженери, научни работници, професори, лекари,..., туристички водич, кустос, училишници-от педагог, психолог, родител и сл.).

Карактерот на теренската настава зависи од целната група. Имено, за учениците од основно и средно образование, карактерот на

теренската настава може да биде: рекреативно – едукативен и наставно – истражувачки. Додека пак, за студентите карактерот на теренската настава би се движел од наставно – научен, преку истражувачки, до теренска настава со научен карактер.

Поделба на теренската настава: Според местото - просторот (во природа, во населба, во стопански или друг објект – локален простор, регионален простор и национален простор); според времето (теренски наставен час, полудневна теренска настава, едnodневна теренска настава, повеќедневна теренска настава); според содржината – тематиката (тематски или строгонаменска, повеќетематска или полинаменска и комплексна или интердисциплинарна). Сите наведени поделби зависат од степенот на нивната сложеност, односно од местото, времето и тематиката, и секако од целите и карактерот на целната група, и според тоа имаат свои посебни специфики околу нивното стручно обликување.

Стручно обликување на теренската настава е најважниот и најсложениот дел. Имено, за да осмисли и реализира теренска настава, наставникот и учениците/студентите потребно е да ги совладаат следните фази на:

- Подготовка,
- Реализација,
- Донесување заклучок, и
- Презентација на резултатите.

1. **Фаза на подготовка** опфаќа две под фази, кои една со друга се независни, но и поврзани и се надополнуваат. Станува збор, за подфаза подговорка на наставникот и подфаза подготовка на учениците/студентите.

Подготовката на наставникот опфаќа:

- добра поставеност на содржината, целите и задачите;
- теоретска проверка на стручната и популарна литература, и податоци од интернет во врска со планираната теренска настава
- планирање на маршрутата и времето за реализација на теренската настава;
- прибирање на картографски прилози и разни инструменти кои ќе се користат за време на теренската настава;
- практично запознавање на наставникот со теренот;
- организирање на патувањето (туристичка агенција, автобус и сл.);
- добро осмислување и организирање на фазите и ангажираноста на учениците/студентите за време на целиот тек на теренската настава;

- идентификување на начинот на водење белешки, графички прилози, прибирање примероци и сл.;
- изработка на анкетни прашалници, скици, планови, неми карти, шеми и сл.;
- изработка на структура на дневник – бележник за наставникот и за учениците/студентите во вид на прашалник (се пополнува за време и по теренската настава);
- определување на најнеопходни средства за реализација на теренската настава;
- други активности во зависност од природата и сложеноста на теренската настава.

Подготовката на учениците/студентите опфаќа:

- добивање информација од страна на наставникот за реализација на теренската настава;
- запознавање со содржината и целите на теренската настава;
- запознавање со маршрутата, времето и начинот на реализација на теренската настава;
- поделба на групи и давање задолженија;
- запознавање со материјалот и подготовка на пригодни текстови, инструменти–прашалници, анкетни листови, планови, неми карти, скици, шеми и сл.;
- запознавање со инструментите и начинот на работа;
- запознавање со начинот на пополнување на подготвените прашалници, анкетни листови, неми карти, скици, шеми, планови, пресеци, графикони, табели и слично;
- запознавање со начинот на водење интервју, прибирање белешки, пополнување анкетни прашалници и сл.;
- запознавање со начинот на прибирање на разни примероци;
- запознавање со потребните помагала, прибор и опрема кои треба да се носат за време на реализација на теренската настава (бележници, топографски карти, компас, фотоапарат, видео камера, двоглед, други инструменти, храна, облека и друго.).

2. **Фаза на реализација** на теренската настава опфаќа: избор на терен; следење на реализацијата, водење дневник–бележник за текот на работата; давање непосредни насоки, помош и сл.; непосредно фотографирање, снимање на работата; други активности од наставникот во прилог на успешно реализирање на теренската настава .
3. **Фаза на донесување на заклучок** подразбира разни усни и пишувани коментари во врска со теренската настава. Како што се пополнување на прашалник во врска со реализацијата на теренската настава пополнува секој ученик/студент) и давање оценка за ангажираноста на секој ученик/студент за време на теренската настава (по-

полнува секој ученик/студенти). Потоа, следи анализа и давање оценка на пополнетите ученички /студентски скици, неми карти, прашалници и слично од страна на наставникот, и правење селекција на разните материјали и формирање на група за јавна презентација.

4. **Фаза на презентација на резултатите**, е последна и во себе вклучува: претставување на теренската настава преку фото и текстуална изложба на географското пано; изработка на документарен филм или ДВД; презентација пред учениците /студентите, стручниот актив или наставничкиот совет; отстапен простор во училишниот/студентскиот весник; подготовка на стручен труд; друг начин на презентација (мултимедијална презентација во училиштето/факултетот, преку ТВ или радио емисија, учество на фестивал на документарен филм, презентација на веб страната на училиштето/факултетот и др.).

Заклучок

За оправданост на погоре изнесеното говорат голем број аргументи за потребата во наставата по географија задолжително да се реализираат излети, екскурзии и теренска настава. Во прилог на ова би додале, дека, неопходно е, секој наставник, секое училиште во своите наставни планирања и годишната програма задолжително да определат термини за реализација на теренска настава. Теренската настава од страна на наставникот, задолжително да се планира и темелно да се подготвува, и тоа со активно учество на повеќе субјекти. Во подготовките задолжително да се консултира соодветна стручна литература. За имплементација на разни форми на настава, на терен - во природа, за наставниците задолжително е стручно едуцирање. И се разбира, за сето ова системски да профункционира, потребно е на Институтот за географија и стручните педагошки факултети – катедра географија, да се изучува наставниот предмет **теренска географија**.

Литература

- Mrdenović M.** (1981): *Nastava zemljopisa u osnovnoj školi*, Školska knjiga, Zagreb.
- Sekulovic V.** (1981): *Metodika nastave geografije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Rudić V. B.** (1982): *Metodika nastave geografije*, Naučna knjiga, Beograd.
- Brazda M.** (1985): *Terenski rad i ekskurzije u nastavi geografije*, -priručnik za nastavnike, Zagreb.
- Ампов Б.** (1985): *Ученички екскурзии (воспитно – образовно значење, организација и изведување)*, Скопје.

- Рудиќ В.** (1991): Методика наставе географије, Научна књига, Београд.
- Кларин М. В.** (1995): Педагошка технологија во наставниот процес, Педагошки завод на Македонија, Скопје.
- Маркоски Б.** (1996): Прирачник за ориентација во географскиот простор, Природно математички факултет, Скопје.
- Селмани А., Андоновски Т.** (1999): Методика на наставата по географија, Издавач „Интердисконт“, Скопје.
- Димитров Н. В.** (2007): Циклусот на учење во наставата по географија – Прирачник за обука на наставниците по географија во основното образование, Издавач: USAID, AED, МЦГО, Скопје.
- Димитров Н. В.** (2008): Теренска настава по географија – прирачник за наставници, Издавач „Тримакс“, Скопје.

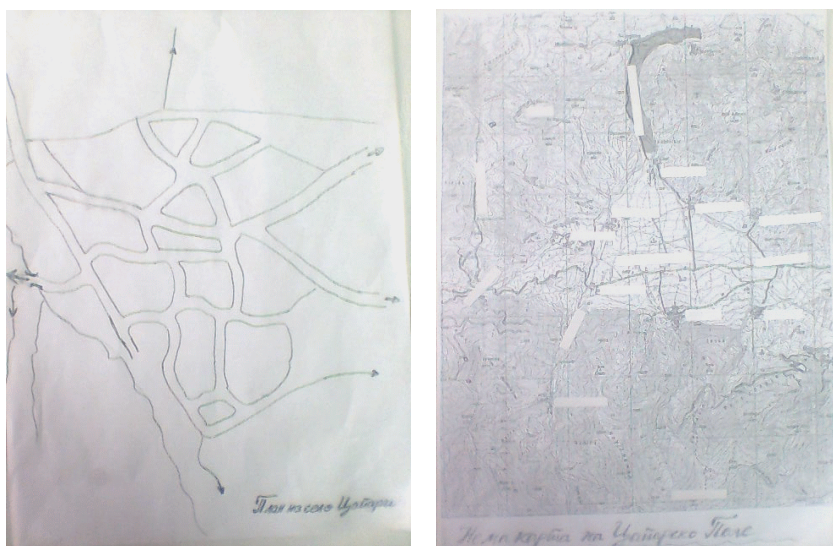

Слика 1. Планирање и подготовка на наставниците за теренската настава

Слика 2. Реализација на теренската настава со ученици

Слика 3. Изработка на разни инструменти за теренската настава